

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش
کمیته پدافند غیر عامل

آشنایی با مدیریت بحران

(ویژه آموزش کمیته مدیریت بحران در مدرسه)

تحقیق و گردآوری:

کارگروه پژوهش کمیته پدافند غیر عامل

وزارت آموزش و پرورش

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

دفاع جزئی از هویت یک ملت زنده است، هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند زنده نیست، هر ملتی که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند در واقع زنده نیست، هر ملتی هم که اهمیت دفاع را درک نکند به یک معنا زنده نیست.

"مقام معظم رهبری

حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای (مدظله)"

هوالمعین

دفاع به عنوان یک سنت الهی در مراتب گوناگون حیات جاری است و به میزانی که موجود، در مرحله بالاتری از وجود قرار می‌گیرد از این سنت الهی به‌طور خاص بهره‌مند می‌شود. به همین دلیل دفاع در گیاهان به نسبت حیوانات و در حیوانات به نسبت انسان از تنوع و تکلف کمتری برخوردار است چرا که بساطت و پیچیدگی دفاع با مرتبه حیات و وجود کاملاً نسبت مستقیم دارد. از این روی عالی‌ترین شکل دفاع مربوط به عالی‌ترین شاکله وجود یعنی انسان است و برای علو آن همین بس که خداوند جهت نشان دادن عمق و اوج دفاع از حیات، حیثیت، شرافت و کرامت انسان، خود را به صفت دفاع متصف فرموده آنجا که می‌فرماید: "ان الله يدافع عن الذين آمنوا" یعنی خداوند دفاع می‌کند از کسانی که ایمان آورده‌اند. در این آیه خداوند خود را در خط مقدم دفاع از ایمان و دفاع از مومن معرفی می‌فرماید و جامعه انسانی نیز باید با استعانت از این رسم خدایی، از روح بیداری و پایداری در دفاع از انسان و انسانیت تموج پیدا کند و در این موضوع هر چقدر هدف از دفاع بالاتر و انگیزه‌های مدافعین والاتر باشد دفاع از تقدس بیشتری برخوردار می‌گردد و در نهایت دفاع قدسی و بلکه "مقدس" می‌شود درست مثل دوران هشت سال دفاع مقدس که ملت ایران از آرمان و ایمان و امنیت این سرزمین دفاع کردند و چه زیبا که همواره در طول همه این سال‌ها "گران واژه دفاع" و از "گلوآه‌ی مقدس" ناگسستنی شد چرا که ماهیت و مسیر و مقصد دفاع ملت ایران که دفاع از آرمان و ایمان و امنیت کشور آن هم ذیل ولایت یک رهبری الهی است آن را "مقدس" نمود و امروز نیز همان مسیر و همان مقصد با "نما و نموده‌ای" تازه‌ای پیش روی ماست. از این رو اگر چه دوران دفاع

مقدس تمام شده است اما دوران دفاع از مقدسات هرگز تمام نمی‌شود و تاریخ انقضا نمی‌پذیرد این مقدسات لازم الدفاع، از سطوح آغازین آن، که حفظ مرزهای میهنی، حفظ امنیت آحاد مردم، حفظ سرمایه‌های ملی، حفظ تأسیسات حیاتی است تا حفظ استقلال علمی، اقتصادی، سیاسی و در رأس آن فرهنگی، همه و همه حجم عظیم مسئولیت ما را می‌سازد تا بتوانیم آرمان‌ها و دستاوردهای شهیدان را که با گذشتن از آخرین خاکریز وابستگی که تن خاکی است، به ما سپردند، حفظ نماییم فلذا امروز اهتمام بر آگاه‌سازی و فعال‌سازی همه مدیران برای تحقق مراحل گوناگون مدیریت علمی دفاع نرم و پدافند غیرعامل و بویژه آمادگی تام در مدیریت بحران از مرحله تحلیل مخاطرات و آسیب‌پذیری تا مراحل اقدام پیشگیرانه، پیش‌بینی احتمالات و آمادگی و پاسخگویی و در نهایت بازیابی، لازم است به عنوان یک فریضه تردید ناپذیری در دستور کار ما قرار گیرد و روشن است که هرگونه غفلت در برنامه‌ریزی و رخوت در اجرا می‌تواند آثار گزنده‌ای را تا حدّ دستیازی دشمن به همراه داشته باشد و امروز خدا را به صد زبان شاکریم که در راستای تحقق امر مهم دفاع نرم و همه جانبه، وزارت آموزش و پرورش با درک درستی به اقدامات اساسی پرداخته است و مبتنی بر ظرفیت عظیم و رسالت بزرگ خود در راستای تحول بنیادین به فرهنگ‌سازی درنسل نونهال و نوجوان و جوان این کشور مشغول است تا با تربیت دینی و علمی دانش‌آموزان بتواند به سرآمدترین نوع دفاع که تربیت مدافعان مومن و بصیر و استوار است، نائل گردد. باشد که خدای منان ما را بیش از پیش در این رسالت بزرگ یاری فرماید.

حمیدرضا حاجی بابایی
وزیر آموزش و پرورش

بحران و انواع آن

دبیرخانه راهبرد بین الملل برای کاهش خطر بلایا وابسته به سازمان ملل متحد، در جدیدترین بیانیه خود بحران را از هم گسیختگی جدی در عملکردهای یک جامعه که منجر به ایجاد خسارات انسانی، سرمایه ای و یا زیست محیطی می گردد تعریف کرده است.

براساس تعریف بانک داده های پایه بحران ها و فوریت ها، بحران عبارت است از موقعیت یا حادثه ای که پاسخگویی بدان فراتر از ظرفیت های موجود بوده و برای مدیریت و کنترل آن به درخواست کمک از محل خارج از وقوع بحران نیاز است.

بحران را می توان از نظر ماهیت (طبیعی، غیرطبیعی یا انسان ساخت)، از نظر منشأ (خارجی و داخلی)، از نظر شیوه بروز (ناگهانی و تدریجی) از نظر پایداری (گذرا و ادامه دار) تقسیم بندی کرد.

(الف) بحران های ناگهانی: زمین لرزه، زمین لغزش، آتش فشان، سونامی، بهمن، طوفان، سیل و اپیدمی بیماری های واگیر مانند: اپیدمی آنفولانزا.

(ب) بحران های تدریجی: خشکسالی، قحطی و بیماری های مزمن. در تقسیم بندی دیگری بانک داده های پایه بحران ها و فوریت ها (ED-DAT) بلایا را از نظر ایجاد کننده آن به سه دسته تقسیم می کند:

۱. بلایای طبیعی که خود به سه گروه تقسیم می شود:
 - (الف) با منشأ ژئولوژیک (زمین شناختی) مانند: زلزله، رانش زمین، آتش فشان.
 - (ب) با منشأ هیدرومتروژیک (آب و هوایی) مانند: سیل و طوفان.
 - (ج) با منشأ زیستی مانند: اپیدمی بیماری های ویروسی
۲. بلایای تکنولوژیک یا انسان ساخت که به دو گروه عمدی و غیرعمدی تقسیم می شوند. مانند: آتش سوزی، انفجار معدن، نشت مواد رادیو اکتیو و ...
۳. بلایای ترکیبی: مجموعه ای از بلایای طبیعی و انسان ساخت را در بر می گیرد. مانند: زلزله به عنوان یک بلای طبیعی در کنار عدم استحکام در بنای ساختمان ها به عنوان یک عامل انسان ساخت و نمونه دیگر جنگ و درگیری های قومی

ج) بحران‌های انسان ساخت را می‌توان به دو بخش عمدی یا غیرعمدی تقسیم نمود.

بحران‌های عمدی یا خصمانه به نظامی، امنیتی، سایبری، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ... تقسیم می‌شود.

۱. بحران‌های نظامی: جنگ آشکار بین دو کشور

۲. بحران‌های امنیتی: اقدامات تروریستی زنجیره‌ای مستقل یا وابسته به کشورهای متخاصم و یا ایجاد اختلافات قومی و قبیله‌ای و صنفی و ...

۳. بحران‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی: نظیر اختلافات و درگیری‌های احزاب و گروه‌های سیاسی، بحران‌های ناشی از تحریم‌های اقتصادی و تلاطم بازار، بحران‌های ناشی از اختلافات قومی و مذهبی، بحران هویت و ...

۴. بحران‌های سایبری: نظیر به وجود آوردن شرایطی که موجب توقف یا ایجاد اختلال جدی در رایانه‌ها و سیستم‌های ذخیره اطلاعات گردد.

د) بحران‌های ناشی از تهدیدات نوین

بحران‌های فرهنگی، بیولوژیک، آلودگی هسته‌ای، تهاجم به منابع غذایی، نشت مواد شیمیایی، حمله موشکی، جنگ‌های روانی و رسانه‌ای و ...

سطوح بحران

سطح ۱. بحران‌هایی که منابع و سازمان‌های محلی قادر به پاسخگویی مناسب به آن‌ها هستند.

سطح ۲. بحران‌هایی که برای کنترل آنها به کمک‌های مشترک منطقه‌ای نیاز است.

سطح ۳. بحران‌هایی که پاسخگویی به آن فراتر از توان پاسخگویی نیروهای محلی و منطقه‌ای است و کمک‌های ملی را می‌طلبد.

سطح ۴. بحران‌هایی که پاسخگویی به آن فراتر از توان پاسخگویی نیروها در سطح ملی است و کمک‌های بین‌المللی را می‌طلبد.

ابعاد بحران

برای بیان ابعاد بلایا از سه شاخص کلی استفاده می‌شود.

۱. تعداد کشته شدگان

۲. تعداد جمعیت تحت تأثیر (نیازمند کمک فوری)

۳. میزان خسارات اقتصادی

بر اساس آمارهای مرکز جهانی حوادث غیر مترقبه وابسته به سازمان ملل، طی ۳۰ سال گذشته بیش از ۳ میلیون نفر در اثر حوادث طبیعی جان خود را از دست داده‌اند و زندگی بیش از یک میلیارد نفر تحت تأثیر آن دچار مشکلات اساسی شده است. براساس همین آمارها در جهان بیش از ۴۰ نوع حادثه رخ می‌دهد که به دلیل شرایط اقلیمی و جغرافیایی کشورمان ۳۱ نوع از این حوادث تاکنون در جمهوری اسلامی ایران رخ داده و به همین جهت جزو ۱۰ کشور حادثه خیز جهان قلمداد می‌شود.

الف) تلفات انسانی در برخی از کشورها در جنگ جهانی دوم

نام کشور	تلفات نظامی	تلفات غیر نظامی	توضیحات
آمریکا	۲۹۰۰۰۰	-	به دلیل دور بودن از صحنه‌ی جنگ تلفات غیرنظامی نداشت
انگلستان	۴۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	تلفات غیرنظامی براساس بمباران هوایی
فرانسه	۲۰۰۰۰۰	۴۵۰۰۰۰	تلفات غیرنظامی در اردوگاه‌های مرگ
شوروی	۱۳۶۰۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰۰۰	ده درصد کل جمعیت شوروی
آلمان	۳۴۰۰۰۰۰	۴۰۰۰۰۰۰	تلفات غیرنظامی بر اثر بمباران هوایی
لهستان	۳۰۰۰۰۰	۵۷۰۰۰۰	ده درصد کل جمعیت لهستان
یوگسلاوی	۳۰۰۰۰۰	۱۴۰۰۰۰	ده درصد جمعیت یوگسلاوی

ب) ده حادثه طبیعی با بالاترین تلفات بین سال‌های ۲۰۰۳-۱۹۷۴

نوع بلا	سال	کشور	تعداد مرگ و میر
خشکسالی	۱۹۸۴	اتیوپی و سودان	۴۵۰۰۰۰
زلزله	۱۹۷۶	چین	۲۴۲۰۰۰
طوفان موسمی	۱۹۹۱	بنگلادش	۱۳۸۸۶۶
خشکسالی	۱۹۸۵	موزامبیک	۱۰۰۰۰۰
زلزله	۱۹۹۰	جمهوری اسلامی ایران	۴۰۰۰۰
سیل	۱۹۹۹	ونزوئلا	۳۰۰۰۰
موج گرما	۲۰۰۳	اروپای غربی	۲۹۲۶۴
سیل	۱۹۷۴	بنگلادش	۲۸۷۰۰
زلزله	۲۰۰۳	جمهوری اسلامی ایران	۲۶۷۹۶

ج) بلایای رتبه نخست جهان در سال ۲۰۰۶

نوع بلا	کشور	تعداد کشته‌شدگان
زمین لرزه	اندونزی	۵۷۷۸
طوفان دوریان	فیلیپین	۱۳۹۹
رانش زمین	فیلیپین	۱۱۱۲
موج گرما	هلند	۱۰۰۰
موج گرما	بلژیک	۹۴۰
طوفان بیلیس	جمهوری خلق چین	۸۲۰
سونامی	اندونزی	۸۰۲
سیل	بنگلادش	۸۰۱
سیل‌های برق آسا	اتیوپی	۴۹۸
طوفان ساموئی	جمهوری خلق چین	۳۷۳

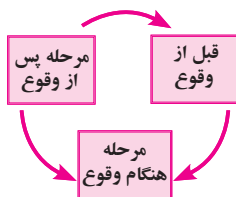
مدیریت بحران

براساس تعریف برنامه عمرانی سازمان ملل متحد، مدیریت بحران عبارت است از سیاستگذاری اخذ تصمیمات مدیریتی و انجام اقدامات اجرایی به منظور آمادگی، کاهش اثرات مخرب، پاسخگویی، بازسازی و ترمیم اثرات ناشی از بلایای طبیعی یا انسان ساخت.

در تعریف دیگری مدیریت بحران طیفی از فعالیت‌های طراحی شده برای تداوم کنترل بر بحران و شرایط اضطراری و فراهم آوردن چارچوبی برای کمک به افراد در معرض خطر یا بازیابی اثرات ناشی از بحران‌ها است. مدیریت بحران کلیه مراحل قبل، هنگام و پس از رخداد بلایا را شامل می‌شود.

چرخه مدیریت بحران

مجموعه مراحل اجرایی که در همه بحران‌ها وجود دارد چرخه مدیریت بحران نام دارد. الگوی سنتی مدیریت بحران از سه فاز (مرحله): قبل از وقوع، هنگام و پس از وقوع تشکیل شده است.

صاحب نظران چرخه کاملی برای مدیریت بحران تعریف کرده‌اند. در این چرخه مدیریت بحران دارای ۶ مرحله است که این مراحل به ترتیب عبارتند از:

۱. مرحله تحلیل خطرپذیری شامل (بررسی تاریخچه بحران - تحلیل مخاطرات - تحلیل آسیب‌پذیری)
۲. مرحله پیشگیری و کاهش اثرات مخرب بلایا
۳. مرحله آمادگی
۴. مرحله پیش‌بینی و هشدار اولیه
۵. مرحله پاسخگویی
۶. مرحله بازیابی

چهار مرحله نخست در مرحله قبل از وقوع، مرحله پنجم در مرحله هنگام وقوع و مرحله ششم در مرحله وقوع قرار دارند.

(۱) مدیریت پیش از بحران (مرحله قبل از وقوع)

باید توجه داشت که واکنش در برابر بروز فاجعه، کاملاً متمایز از واکنش در برابر احتمال وقوع آن است. مردم و مسئولان عادت ندارند به حوادث و زمینه‌های خطر ساز طبیعی و فناوری اطراف خود تا مادامی که به یک فاجعه هولناک تبدیل نشده اهمیت دهند و احتمال این که فاجعه‌ی دردناکی دامن‌گیر جامعه شده را ضعیف می‌پندارند. و این به این معنا است که سطح دانش و آگاهی عمومی در مورد این موضوع در حد پایینی قرار دارد و لازم است که با برگزاری آموزش‌های عمومی در مورد وقوع حوادث ناگوار، حساسیت مسئولان و همچنین مردم را نسبت به اهمیت این موضوع افزایش داد.

(الف) پیش‌گیری:

پیش‌گیری مجموعه‌ی اقداماتی است که پیش از وقوع بحران با هدف جلوگیری از وقوع مخاطرات یا کاهش آثار زیان بار آن انجام می‌شود. هرگونه اقدامی برای پیش‌گیری از بحران و کاهش اثرات فاجعه، مزایای زیادی را به دنبال دارد که از آن جمله می‌توان موارد زیر را بیان کرد:

- ◀ حفظ جان مردم و کاهش تعداد زخمی شدگان.
- ◀ پیش‌گیری یا کاهش خسارت های مالی.
- ◀ کاهش خسارت به ساختار اقتصادی.
- ◀ به حداقل رساندن جابجایی‌های جمعیتی و فشارهای اجتماعی.
- ◀ به حداقل رساندن خسارت به زمین‌های کشاورزی.
- ◀ حفظ و آماده نگه داشتن امکانات و موارد مورد نیاز در زمان بحران.
- ◀ حفظ امکانات زیربنایی از تخریب.
- ◀ حفظ بهداشت فردی.

کاهش اثرات فاجعه، فرآیندی پیچیده است، زیرا هرگونه اقدام موثر در این راستا نیاز به فعالیت و هماهنگی کامل بخش‌های گوناگون سازمان مدیریت بحران، مانند بخش برنامه‌ریزی، بخش مسکن و توسعه اجتماعی،

بخش نظارت بر ساخت و ساز، منابع طبیعی و حفاظت از محیط زیست دارد.

برای کاهش اثر فاجعه باید از یک سری تدبیرها استفاده نمود که عبارتند:

◀ تدوین طرح‌ها و تنظیم مقررات بازدارنده‌ی گسترش ساخت و سازها.

◀ اجرای طرح‌های مالیات بندی و صرف هزینه در مناطق خطر.

◀ بهره‌گیری از خدمات بیمه.

◀ بهره‌گیری از شبکه‌های اطلاع رسانی حادثه.

ب) آمادگی:

پیش‌بینی شرایط بحران‌زا در سطوح مختلف یک کشور، سبب افزایش آمادگی کشور در برابر شرایط بحرانی شده و از شدت آسیب‌های محتمل می‌کاهد؛ بنابراین یکی از مهم‌ترین اصول مدیریت بحران، پیش‌بینی و آمادگی در مقابل بحران است. برای حفظ آمادگی در مقابل بحران باید از تمام وقایعی که هنگام بروز فاجعه روی می‌دهد درک صحیح و کاملی داشت.

اقدامات آماده‌سازی در کل، شامل تهیه یک برنامه ضد بحران، برآورد دقیق منابع و هم چنین آموزش پرسنل می‌باشد.

اگر بتوانیم مسائل و مشکلاتی را که هنگام بروز بحران ممکن است روی دهد، شناسایی و دسته بندی کنیم، خواهیم توانست برای حل این مشکلات نیز چاره‌ای بیندیشیم.

واقعیت این است که آمادگی یک فرآیند است و این فرآیند باید کلیه مراحل را پشت سر بگذارد:

◀ انجام تمرینات و بررسی موارد عملی برای دستیابی به موارد خاص.

◀ به هنگام کردن طرح‌ها و استراتژی‌های متناسب با تغییر وضعیت جامعه.

◀ تنظیم و فرموله کردن یافته‌ها و موافقت در مورد کمک‌های دولت.

◀ آماده نگه داشتن نیروهای انسانی و امکانات مادی دیگر.

◀ آموزش مستمر و منظم مسئولان و مردم.

◀ داشتن شناخت کافی، عملی و دور از خرافه از حوادث موجود و حوادثی که در آینده احتمال وقوع دارند.

◀ همسان کردن و یک پارچه ساختن برنامه‌های سازمانی در ارتباط با فاجعه.

◀ تهیه بانک اطلاعاتی روز آمد جهت استفاده هرچه بهتر.

در نهایت باید متذکر شد پیش‌بینی و تجزیه و تحلیل حوادثی که احتمال وقوع آن‌ها وجود دارد، ارزیابی نیازها و تصورات و طرز تلقی جامعه، برآورد منابع و امکانات موجود و دست به کار شدن برای اجرای یک برنامه آموزشی همگانی، اولین گام در تنظیم یک برنامه‌ی موثر مقابله با بحران محسوب می‌شود و در واقع آمادگی مجموعه‌ی اقداماتی است که توانایی سازمان را در انجام مراحل مختلف مدیریت بحران افزایش می‌دهد.

۲) مدیریت حین بحران (مرحله هنگام وقوع):

اقدامات این بخش از فرایند مدیریت بحران، اصولاً به منظور به حداقل رساندن میزان خسارات، نجات جان انسان‌ها، کاهش اثرات مخرب بحران و مقابله با سایر اثراتی که در اثر بروز بحران ایجاد شده و برنامه‌ریزی می‌شوند. نمونه‌ی اقداماتی که در این بخش انجام می‌گیرد عبارت‌اند از:

◀ اجرای برنامه‌های طراحی شده از قبل.

◀ فعال نمودن سیستم‌های ضد بحران.

◀ عملیات نجات و جستجو.

◀ تمهیدات اضطراری برای غذا، سرپناه، کمک‌های پزشکی و ...

◀ بررسی، ارزیابی و برآورد فاجعه.

◀ اقدامات مربوط به تخلیه جمعیت و مکان‌ها.

◀ و ...

با توجه به موارد فوق، وظیفه مدیر بحران، در مرحله حین بحران بسیار سنگین است و در زمان بسیار کم نیاز به تصمیم قاطع دارد.

الف) اثرات مخرب:

در مرحله کاهش اثرات فاجعه انجام اقداماتی برای نجات جان مردم، کاهش آسیب‌ها و خسارات به اموال مردم و محدود کردن دامنه بحران از اهمیت زیادی برخوردار است؛ بعلاوه در این مرحله باید یک سری برنامه منسجم و جامع برای مقابله با بحران وجود داشته باشد. نیروی مقاومت بسیج، نیروی انتظامی، سازمان آتش نشانی، سازمان آب و فاضلاب، و در موادی نیز ارتش، نیروهای اصلی واکنش اولیه در مقابل فاجعه محسوب می‌شوند.

ب) امداد رسانی:

فعالیت‌های مربوط به امداد رسانی معمولاً کلیه عملیات و اقداماتی که قبل

و بعد از وقوع بحران می‌باید صورت بگیرد را شامل می‌شوند که بلافاصله پس از وقوع بحران و زمان اثر بخشی آن، به مورد اجرا گذاشته می‌شود.

۳) مدیریت پس از بحران (مرحله پس از وقوع):

مجموعه عملیات پس از مرحله‌ی امداد اضطراری، بازیابی (Recovery) نامیده می‌شود. که شامل دو مرحله سامان‌دهی و بازسازی است. تعیین زمان دقیق انجام یک مرحله و آغاز مرحله دیگر در سوانح و بحران‌های گوناگون متفاوت است.

الف) ساماندهی:

این بخش از چرخه مدیریت بحران، شامل کلیه عملیاتی است که به منظور عادی سازی شرایط وقوع بحران و بازگرداندن خدمات بنیادی به عملکردهای پیش از بحران صورت می‌پذیرد. مرحله سامان‌دهی به طور عمده به توانمندسازی آسیب دیدگان متمرکز است تا جامعه آمادگی بازگشت به الگوهای زیست قبل از بحران را بیابد. این مرحله در عین حال می‌تواند به عنوان یک دوره گذرا میان امداد اضطراری و توسعه پایدار بلند مدت تلقی شود.

ب) بازسازی:

بازسازی عبارت است از تأمین کل خدمات و زیرساخت‌های تخریب شده، جایگزینی کالبدی بناهای منهدم شده، احیا کردن و توانمند ساختن مجاری اقتصادی و در نهایت بهبود شرایط زیست جامعه حادثه دیده. برنامه بازسازی باید بر اهداف طولانی مدت توسعه استوار باشد تا بتوان با در نظر گرفتن احتمال سوانح آتی، زمینه‌های کاهش خطرات را با به کارگیری ابزارهای مناسب در جامعه فراهم آورد. در کل دوران بازسازی، اغلب به تعمیر و دوباره‌سازی خرابی‌های کالبدی اختصاص دارد. فهرست ریز نام گروه‌هایی که در برابر سانحه آسیب پذیرند و به سامان‌دهی و بازسازی نیاز دارند ذکر شده است:

- ◀ بناها.
- ◀ زیرساخت‌ها.
- ◀ دارایی‌های اقتصادی (شامل بخش‌های تجاری، صنعتی)
- ◀ فعالیت‌های کشاورزی و غیره.
- ◀ بخش اداری و سیاسی.
- ◀ بخش فرهنگی. بخش اجتماعی.

◀ بخش زیست محیطی.

مرحله بازسازی ممکن است طولانی گردد و بعضاً حتی ۵ تا ۱۰ سال نیز طول بکشد.

هماهنگی و اطلاع رسانی در مدیریت بحران

وظیفه هماهنگی بین گروه‌های مختلف، از وظایف مرکز مدیریت بحران است. برای ایجاد هماهنگی، لازم است که برآوردی نسبتاً درست از خطر داشته باشیم و منابع سازمانی موجود را برای اقدام یک دست و هماهنگ در برابر خطر، همسو و هم‌جهت نمود. علاوه بر این‌ها، مرکز مدیریت بحران باید از این موضوع اطمینان یابد که سازمان‌های امدادگر به خوبی در کنار یکدیگر کار می‌کنند و همه به وظایف و مسئولیت‌های یکدیگر آشنا هستند.

دستیابی به چنین شناختی در حین فرآیند برنامه‌ریزی که همه‌ی سازمان‌های دست‌اندرکار در آن شرکت دارند، گسترش می‌یابد و گوشه‌هایی از آن به صورت معرفی سازمان‌های دست‌اندرکار در برنامه‌ی جامع بحران منعکس می‌شود. این برنامه چارچوبی برای همکاری و هماهنگی، تعیین وظایف افراد، تعیین مسئولیت‌های سازمانی، مشخص کردن سلسله دستورات و فرمان‌ها و نحوه تعیین منابع مورد نیاز را ارائه می‌دهد. از جمله مزایای هماهنگی بین سازمان‌های مختلف، مراتب ذیل می‌باشد:

- ◀ بالا بردن خلاقیت و ابتکار افراد.
- ◀ جلب حمایت مردم و حمایت قانون.
- ◀ کسب نفوذ و اعتبار بیشتر.
- ◀ استمرار و پیوستگی خدمات.
- ◀ کاهش دوباره کاری.
- ◀ هم افزایی، تقویت، تسهیل و تسریع فعالیت‌ها و اقدامات
- ◀ و ...

از دیگر عوامل مهم در زمان وقوع حوادث، تبادل اطلاعات و نظرات بین سازمان‌های ذیربط بحران است. تبادل و گردش اطلاعات در ایجاد، اصلاح و حفظ هماهنگی، کاهش اثرات و خسارات و آمادگی در برابر فاجعه بسیار موثر است.

تاریخچه مدیریت بحران در ایران

با توجه به خسارات و پی‌آمدهایی که بحران‌های مختلف در ایران داشته است، در تاریخ ۱۳۴۸/۳/۱۷ قانون «پیشگیری و مبارزه با خطرات سیل» به تصویب رسید، در سال ۱۳۶۵ نیز «ستاد ویژه امدادرسانی و بازسازی مناطق سیل‌زده» در نخست‌وزیری تشکیل شد و در سال ۱۳۶۸ «اداره کل حوادث غیر مترقبه» در حوزه معاونت اجرائی ریاست جمهوری تشکیل شد.

در خرداد ماه سال ۱۳۶۹ مسئولیت هماهنگی در امور امداد و نجات، اسکان موقت و بازسازی مناطق زلزله استان‌های گیلان و زنجان به استناد اصل ۱۲۷ قانون اساسی به وزیر کشور واگذار شد. در تاریخ ۱۳۷۰/۲/۴ «ستاد پیشگیری و بازسازی حوادث غیر مترقبه استان‌ها» به تصویب هیأت وزیران رسید، پس از آن در تاریخ ۱۳۸۰/۵/۹ قانون تشکیل «کمیته ملی کاهش اثرات بلایای طبیعی» در مجلس شورای اسلامی به تصویب نمایندگان رسید.

در تاریخ ۱۳۷۲/۲/۱۲ آئین‌نامه اجرائی قانون تشکیل «کمیته کاهش اثرات بلایای طبیعی» توسط هیأت وزیران تصویب شده و در ۱۳۷۲/۳/۱۶ واگذاری اختیار اصل ۱۲۷ قانون اساسی در مدت ۷۲ ساعت از زمان بروز حادثه به استانداران توسط هیأت وزیران تصویب شد. در تاریخ ۱۳۷۹/۱/۱۷ ماده ۴۴ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و الزام در «تهیه طرح جامع امداد و نجات» توسط نمایندگان مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید. در ۱۳۸۲/۱/۱۷ طرح جامع امداد و نجات کشور توسط هیأت وزیران تصویب شده و نهایتاً در تاریخ ۱۳۸۳/۴/۷ ستاد پیشگیری و مدیریت بحران در حوادث طبیعی و سوانح غیر مترقبه کشور توسط هیأت وزیران به تصویب رسید، به این ترتیب مدیریت بحران در جمهوری اسلامی ایران آرام آرام جایگاه ویژه خود را یافت که اهمیت آن باگذشت زمان بیشتر روشن خواهد شد.

سازمان پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران (تاریخچه، مأموریت):

تاریخچه:

سازمان پدافند غیرعامل در سال ۱۳۸۲ با فرمان مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای تشکیل شد. در گذشته و در یک مقطع زمانی موضوع پدافند غیرعامل به ارتش واگذار شده بود، در یک مقطع هم به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و در یک مقطع دیگر نیز به دبیرخانه شورای

عالی امنیت ملی.

ارزیابی که مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای توسط ستاد کل نیروهای مسلح در این باره داشتند، حاکی از آن بود که موضوع پدافند غیرعامل از ارتش و دولت به ستاد کل نیروهای مسلح منتقل و برنامه‌ریزی‌ها در این باره منسجم و دقیق‌تر شود. لذا در فرمانی که در تاریخ ۸۲/۸/۸ صادر کردند، در واقع ستاد کل قوا را متولی پدافند غیرعامل کشور کردند. ستاد کل نیز برای اقدام بهتر در کار مشترکی که با دولت انجام داد، مکانیزمی برای ورود به این موضوع ترسیم کرد و همزمان با این موضوع نیز اصل پدافند غیرعامل با تصویب مجلس به برنامه ۵ ساله چهارم وارد شد. این مکانیزم خود را در آئین‌نامه اجرایی برای این موضوع نشان داد و برنامه‌ها، وظایف و امور تعریف شد. از سال ۸۴ به بعد با برنامه‌ریزی‌ها و حمایت‌های صورت گرفته سازمان پدافند غیرعامل با ۹ معاونت و ساختار جدید به تصویب مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای رسید. این سازمان تابع ستاد کل نیروهای مسلح است و با این روند از سال ۸۴ کار خود را انجام می‌دهد. و معاونت بسیج به سازمان اضافه شده است. ساختار و معاونت‌های سازمان نیز متناسب با دستگاه‌های اجرایی هستند. به عنوان مثال معاونت انرژی که وزارتخانه‌های نفت، نیرو و سازمان انرژی هسته‌ای را پوشش می‌دهد.

👉 چشم اندازهای سازمان پدافند غیرعامل کشور:

- دارای عزم ملی و باور عمومی در مسئولین و مردم نسبت به رعایت اصول پدافند غیر عامل
- برخوردار از اصول پدافند غیر عامل جامع، توسعه یافته و نهادینه شده
- توانمند در تأمین حداکثر ایمنی و پایداری و به حداقل رسانیدن آسیب پذیری زیر ساخت‌های مرتبط در مقابل تهدیدات دشمن
- قادر به ایفای نقش اساسی در حراست و حفظ استقلال، تمامیت ارضی و سرمایه‌های ملی در چرخه نظام دفاعی امنیتی کشور
- برخوردار از آمایش سرزمینی مناسب و متکی به ویژگی‌های جغرافیایی، جمعیتی و فرهنگی و اصول دفاع غیر عامل در حوزه مختلف با رعایت توزیع و پراکندگی مناسب سرمایه‌ها و فعالیت‌ها در عرصه ایمن جغرافیا
- توانمند در تولید دانش فنی و برخوردار از پشتوانه تحقیقاتی و پژوهشی در زمینه پدافند غیر عامل با تأثیر باز دارندگی بالا و با موفقیت ممتاز در سطح منطقه

- دارای پشتوانه فرهنگی و حقوقی و قانونی جامع در سطح کشور با قابلیت تأمین و اجرای الزامات و ضوابط مربوطه
- برخوردار از نظام یکپارچه ، هماهنگ و کارآمد پدافند غیر عامل کشور با قابلیت تعامل سازنده و پیش برنده با دولت در زمینه اعمال تدابیر دفاعی امنیتی در بخش‌های مختلف

راهنمای چشم اندازهای سازمان پدافند غیرعامل کشور

- تعامل گسترده و فراگیر با سازمان ها و ایجاد سازو کارهای مناسب در جهت ایمن سازی و حفاظت از تاسیسات زیربنایی
- سازماندهی آمایش سرزمین ملی و آمایش دفاعی از منظر پدافند غیرعامل به منظور استفاده حداکثری از پهنه جغرافیایی کشور
- ایفای نقش هدایتی و نظارتی بر سازمان ها و نهادهای کشوری و لشکری در زمینه مطالعات و طراحی فنی طرح های پدافند غیرعامل
- بکارگیری و بسیج امکانات در جهت ارزان سازی، تنوع و ابتکار عمل در سامانه ها و شیوه های پدافند غیرعامل
- استفاده حداکثرسازی از پهنآوری و عمق سرزمینی و عوارض طبیعی کشور و به کاهش مخاطرات و خسارات
- ساماندهی مناسب استفاده از فناوری های نوین به منظور کاهش آسیب پذیری ناشی از وابستگی و امکان جمع آوری اطلاعات توسط دشمن
- توسعه و تعامل موثر و سازنده با نهادهای سیاست گذار، قانونگذار و اجرایی کشور
- توسعه علمی و تولید دانش فنی و ارتقای فناوری و برنامه جامع آموزشی و همچنین ، بهینه سازی تولید صنعتی با استفاده از تمامی ظرفیت‌ها
- نهادینه نمودن نظام جامع و استفاده از اصول و ضوابط در طرح‌های توسعه کشور
- توسعه فرهنگی و ارتقای باور عمومی و تقویت عزم و اقتدار ملی نسبت به ایمن سازی مراکز حیاتی، حساس و مهم
- توسعه فرهنگ و نهادینه سازی باور عمومی نسبت به تاثیر

پدافند غیرعامل در کاهش آسیب پذیری‌ها

👉 قابلیت های چشم اندازهای سازمان پدافند غیرعامل کشور:

- پدافند غیر عامل، بستر مناسب توسعه پایدار توان ملی کشور.
- پدافند غیر عامل، هم راستا با سیاست‌های تنش زدایی.
- پدافند غیر عامل، پایدارترین، ارزان‌ترین و صلح آمیزترین روش دفاع.
- پدافند غیر عامل، بهترین راهکار افزایش آستانه مقاومت ملی.
- پدافند غیر عامل، پشتوانه اقتدار ملی.
- پدافند غیر عامل، یکی از مهمترین ابزارهای بازدارندگی.
- پدافند غیر عامل، بهترین و مناسب ترین شیوه کاهش مخاطرات و کاهش آسیب پذیری.
- کشورهایی که توسعه پدافند غیر عامل را به عنوان یک سیاست دفاعی مستمر در دستور کار خود قرار می دهند، هیچ گاه در مظان اتهام تهدید بر علیه کشورهای دیگر قرار نمی گیرند.
- کشورهایی که پدافند غیر عامل را به عنوان یک راهکار اصلی برمی‌گزینند، به شرايطی از نظر کاهش آسیب پذیری دست می‌یابند که مطامع کشورهای تهدیدکننده بر علیه آنها کاهش می‌یابد.
- در جهان امروز کشورهایی که نقاط آسیب پذیری آنها فراوان است، و دشمن می‌تواند با ضربات سریع، حیاتی‌ترین منابع آنان را منهدم نماید، عوامل تهدید از بیرون را درون خود ایجاد می‌نماید.
- پدافند غیر عامل، می‌تواند به یک فرهنگ عمومی در کشور تبدیل شود.
- پدافند غیر عامل، عنصری است پویا و متحرک؛ لذا باید همواره در صدر تلاش های علمی و پژوهشی قرار گیرد.

👉 اصول چشم اندازهای سازمان پدافند غیرعامل کشور

- پوشش در همه زمینه‌ها
- استتار و نامرئی سازی
- تولید سازه های دمنظوره (موانع)
- مکان یابی استقرار عملکردها

- اختفا با استفاده از عوارض طبیعی
- کور کردن سیستم اطلاعاتی دشمن
- حفاظت اطلاعات سیستم‌های حیاتی و مهم
- مدیریت بحران دفاعی در صحنه‌ها
- فریب، ابتکار عمل و تنوع در کلیه اقدامات
- موازی سازی سیستم‌های پیشنهادی وابسته
- تعیین مقیاس بهینه استقرار جمعیت و فعالیت در فضا
- کوچک سازی، ارزان سازی و ابتکار در پدافند غیر عامل
- مقاوم سازی و استحکامات و ایمن سازی سازه‌های حیاتی
- پراکندگی در توزیع عملکردها متناسب با تهدیدات و جغرافیا
- انتخاب مقیاس بهینه از پراکندگی و توجیه اقتصادی پروژه

اهداف کلان چشم اندازهای سازمان پدافند غیرعامل کشور

- ایمنی سازی مراکز حیاتی، حساس و مهم
- توسعه کمی و کیفی نیروی انسانی متخصص
- ارتقای قابلیت بقا و حفظ کشور در شرایط بحران
- افزایش آستانه مقاومت ملی و تقویت مولفه‌های مقاومت در مقابل تهدیدات
- فرهنگ سازی و ایجاد باور عمومی در مورد تاثیر پدافند غیر عامل در کاهش آسیب پذیری
- کسب امنیت پایدار در توسعه و پایدار سازی زیرساخت‌های حیاتی کشور
- تحقیق و پژوهش، تولید علم و فناوری و فرهنگ سازی و تبدیل آن به معارف عمومی
- تکمیل چرخه دفاعی کشور و تعامل مثبت با دفاع عامل و پدافند غیر عامل
- نهادینه کردن رعایت اصول و ضوابط پدافند غیر عامل در طرح‌های توسعه منتهی به ایجاد مراکز طبقه بندی
- کاهش مجموعه آسیب پذیری های کشور و نمایان نمودن اقتدار ملی ناشی از آن به عنوان یکی از مولفه‌های بازدارندگی
- به حداقل رسانیدن تاثیر تهدیدات نظامی دشمن بر زیرساخت‌های

حیاتی، حساس و مهم

- توسعه کمی و کیفی ظرفیت و توان اجرایی پدافند غیر عامل در بدنه مهندسی کشور (مشاوره و اجرا مدیریت)

بحران و پدافند غیر عامل

منظور از پدافند غیر عامل با توجه به اصول حاکم در مدیریت بحران عبارت است از مجموعه تمهیدات، اقدامات و طرح‌هایی که حتی المقدور بدون نیاز به نیروی انسانی و به صورت خود اتکا، توان دفاعی مجموعه را در زمان بحران افزایش و پی آمدهای ناشی از بحران را کاهش داده و امکان بازسازی مناطق آسیب دیده را با کمترین هزینه فراهم می‌سازد، در حقیقت طرح‌های پدافند غیر عامل در زمان صلح تهیه می‌گردند این قبیل تمهیدات و ملاحظات پدافند غیر عامل علاوه بر کاهش شدید هزینه‌ها، کارایی طرح‌ها، اهداف و پروژه‌ها را بسیار افزایش می‌دهد.

ایجاد فرهنگ و باور عمومی در مورد ضرورت به کارگیری اصول پدافند غیر عامل در طرح‌های حیاتی و حساس کشور، نیازمند یک سری فعالیت‌های مقدماتی می‌باشد که اهم این فعالیت‌ها عبارت‌اند از:

۱. ایجاد بستر مستمر و پویا جهت اجرای طرح‌های پدافند غیر عامل.
۲. قرار گرفتن اصول پدافند غیر عامل در متن طرح‌های پدافند غیر عامل.
۳. ایجاد ضمانت‌های اجرائی و پاسخگو بودن بالاترین مقام اجرائی هر دستگاه نسبت به رعایت اصول پدافند غیر عامل.
۴. تعیین شاخص‌های اولویت بندی، متناسب با اهمیت و حساسیت نقاط هدف.
۵. تعیین سطوح ایمنی و معیارها و ضوابط فنی پدافند غیر عامل متناسب با ماهیت نقاط هدف و نوع تهدید.
۶. کاهش آسیب‌پذیری نیروی انسانی، بناها و مراکز حیاتی و حساس از طریق ایجاد بیشینه ایمنی قابل قبول در هر یک از آنها.

نقش اطلاعات در مدیریت بحران

اطلاعات به عنوان مهم‌ترین دست‌مایه تصمیم‌گیری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و فناوری اطلاعات، زیر بنای ثبات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی هر کشور را تشکیل می‌دهد.

پیش‌نیاز هر یک از مراحل مدیریت بحران، ایجاد شبکه‌ی ارتباطی، اطلاع‌رسانی، تهیه اطلاعات جامع و کامل از وضعیت موجود و ارائه یک برآورد عملیاتی جهت امداد رسانی سریع و صحیح است؛ و با توجه به گسترش IT در تمام زمینه‌ها و نیز فواید بی‌شمار آن، استفاده از آن در مدیریت بحران به خصوص در مواردی که حجم داده‌ها و پردازش آن‌ها بسیار بالاست، بسیار حیاتی است. در این راستا کشورهای پیشرفته از مدت‌ها قبل تلاش برای ایجاد سامانه‌ای جامع را آغاز نموده‌اند.

اولین اقدام جهت تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در خصوص مقابله و کنترل هر یک از بلایای طبیعی، اطلاع‌رسانی به موقع و تهیه و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از پهنه مناطق بحران زده مورد نظر می‌باشد و دسترسی به این اطلاعات اولیه، برای کنترل و مدیریت بحران ضرورت دارد؛ که بخشی از آنها به قرار زیر می‌باشد:

- موقعیت منطقه.
- بررسی ابعاد خسارات و محدوده خسارت دیده و میزان خسارات وارده.
- بررسی راه‌های ارتباطی.
- تعداد و وضعیت نیروهای امدادی در منطقه.
- تعداد تخت‌های بیمارستانی.
- اقدامات بهداشتی لازم.
- میزان کمک‌های مردمی.
- پایگاه‌های امدادی.

تهیه نقشه و سند مدیریت بحران در مدرسه

در این بخش مناسب است شورای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری مدرسه با تشکیل جلسات متعدد و دعوت از افراد خبره و توانمند براساس الگوی پیشنهادی نقشه و سند مدیریت بحران در مدرسه را تهیه نماید.

کد	تهدیدات قابل تصور	آسیب پذیری مدرسه	راه‌های کاهش خسارات بحران	اقدامات لازم در راستای مدیریت بحران	نحوه پیاده‌سازی اقدامات	میزان اثر گذاری و بازدهی اقدامات
۱	زلزله					
۲	سیل					
۳	طوفان					
۴	آتش سوزی					
۵	رانش زمین					
۶	کولاک و برف					
۷	گردبادها					
۸	سونامی					
۹	آلودگی شدید هوا					
۱۰	اپیدمی بیماری‌های واگیر					
۱۱	خشکسالی					
۱۲	حمله موشکی					
۱۳	تهدیدات بیولوژیکی					
۱۴	تهدیدات شیمیایی					
۱۵	جنگ‌های روانی و رسانه‌ای					
۱۶	جنگ نرم					
۱۷	جنگ‌های سایبری					
۱۸	تهاجم به منابع غذایی					
۱۹	حوادث هسته‌ای					
۲۰	اقدامات تروریستی					
۲۱	خرابکاری					
۲۲	نشت مواد شیمیایی					
۲۳	جنگ اقتصادی					
۲۴	سایر تهدیدات					

حوادث طبیعی

حوادث غیرطبیعی

منابع و مآخذ

۱. جهانگیری، کتایون، ۱۳۸۸، اصول و مبانی مدیریت بحران، موسسه آموزش عالی علمی کاربردی هلال احمر ایران
۲. کمیته پدافند غیرعامل وزارت آموزش و پرورش ۱۳۹۰ مبانی، اصول و شیوه‌های پدافند غیرعامل، انتشارات مدرسه
۳. ابهری، مریم، مدیریت بحران نظامی - ۱۳۸۶ تهران- پژوهشکده مهندسی پدافند غیرعامل
۴. میرفردین - ظهور و سقوط بحران‌ها - تهران ۱۳۸۲ - پژوهشکده مطالعات راهبردی
۵. کفاش، حمیدرضا - حمیدزاده، غلامرضا - ۱۳۹۰ - آشنایی با پدافند غیرعامل (مقاومت ملی پایدار) ویژه آموزش خانواده - انتشارات مدرسه